

УДК 373.2.015.311:316.485.26(477)

ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Світлана Жейнова, Альона Солонська

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***Анотація:**

У статті розглянуто особливості виховання дітей раннього віку (1-3 роки) в Україні за умов воєнного стану. Акцент зроблено на основних викликах, з якими стикаються батьки або особи, що їх замінюють та педагоги, зокрема – порушення стабільності, вимушене переміщення та міграція за кордон, обмежений доступ до освітніх та медичних послуг. Аналізується вплив воєнних дій на психоемоційний розвиток дитини раннього віку, а також важливість збереження рутин, безпечного середовища та емоційної підтримки. Окрему увагу приділено аналізу чинного законодавства України у сфері дошкільної освіти, зокрема аналізу Закону України «Про дошкільну освіту» та Базового компонента дошкільної освіти, які визначають правові та ціннісні засади виховання дітей раннього віку. Виокремлено ключові положення, що регламентують поняття «дитина раннього віку», її основні потреби та пріоритети розвитку в сучасних умовах. У підсумку визначено ключові потреби дітей раннього віку в умовах воєнного стану та окреслено перспективи удосконалення виховного процесу в кризових ситуаціях.

Ключові слова:

діти раннього віку; повномасштабна війна; воєнний стан; психоемоційна підтримка; педагогічна підтримка; родина; кризові умови.

Resume:

Zheinova Svitlana, Solonska Alona. Early children's education in Ukraine under martial law: challenges and prospects.

The article examines the specific features of early childhood upbringing (ages 1-3) in Ukraine under the conditions of martial law, which has been in effect since 2022. The authors focus on the main challenges faced by parents or their substitutes, as well as educators, including disrupted stability, forced internal displacement or migration abroad, and limited access to educational, medical, and social services. In the context of war, young children are in a critical period of psycho-emotional and sensory development, which requires the provision of a stable routine, a safe environment, and emotional support from adults. The article explores the unique characteristics of emotional reactivity in young children during crises, as well as the impact of psycho-emotional stress on their development.

The article also provides a detailed analysis of the current Ukrainian legislation in the field of preschool education, particularly the Law of Ukraine «On Preschool Education» and the Basic Component of Preschool Education. These documents define the legal and value-based foundations for raising young children, outlining their fundamental needs and developmental priorities. The authors emphasize that pedagogical support for children and families during wartime must be systematic, comprehensive, and based on the integration of innovative methods that promote the creation of a safe space and the child's socialization.

The article substantiates the necessity of implementing pedagogical patronage as a key form of support for families in crisis and outlines prospects for improving the educational process under martial law conditions. Special attention is given to the importance of interagency cooperation, educational outreach with parents, maintaining stable daily routines, and fostering children's emotional resilience. The research findings provide a foundation for further scientific exploration in early childhood education, crisis pedagogy, and the development of adaptive educational practices aimed at protecting and nurturing the youngest generation in complex socio-political circumstances.

Key words:

early childhood; full-scale war; martial law; psycho-emotional support; pedagogical support; family; crisis conditions.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна в Україні створила безпрецедентні виклики для системи освіти, сімейного виховання, соціальної, психологічної та педагогічної підтримки дітей раннього віку.

Відповідно до чинного українського законодавства, дитиною раннього віку вважається дитина віком від одного до трьох років. Такий віковий поділ закріплений у низці нормативно-правових документів, зокрема в Законі України «Про дошкільну освіту» (Стаття 6), де визначено базові етапи дошкільного віку, що включає ранній (від немовляти до 3 років) та дошкільний (від 3 до 6 (7/8) років) періоди розвитку дитини (*Про дошкільну освіту*, 2024).

Водночас, у Базовому компоненті дошкільної освіти (Державному стандарті дошкільної освіти) також наголошується на важливості розвитку дітей раннього віку, проте конкретного вікового визначення цього періоду документ не містить. Зазначено, що ранній вік охоплює період становлення базових психофізіологічних функцій

дитини, засвоєння елементарних навичок самообслуговування, мовлення та соціальної взаємодії. Також в БКДО підкреслюється, що метою є забезпечення рівного доступу до дошкільної освіти всіх дітей раннього та дошкільного віку, включно з дітьми з особливими освітніми потребами, дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Документ орієнтований на утвердження принципів людської гідності, гуманних взаємин між дітьми та дорослими, а також на соціальну підтримку сім'ї та родинних стосунків у процесі виховання й розвитку дитини.

Таким чином, Базовий компонент дошкільної освіти виступає не лише нормативним орієнтиром, але й ціннісним документом, що визначає гуманістичні засади виховання дітей раннього віку в Україні, особливо в умовах соціальних трансформацій і викликів сучасності, зокрема в період дії воєнного стану (*Базовий компонент дошкільної...*, 2021).

Варто зазначити, що запровадження воєнного стану на всій території України з 24 лютого

2022 року, створило надзвичайні умови для функціонування освітньої системи, зокрема для організації виховного процесу з дітьми раннього та дошкільного віку. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан визначається, як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян, а також діяльності органів державної влади, підприємств, установ та організацій з метою забезпечення оборони держави, громадської безпеки та захисту населення (*Про правовий режим воєнного стану...*, 2015).

Воєнний стан в країні характеризується руйнуванням освітньої інфраструктури, вимушеною міграцією сімей, обмеженістю ресурсів та підвищеним рівнем психоемоційної напруги серед населення. Сукупність цих чинників суттєво впливає на реалізацію завдань Базового компонента дошкільної освіти, особливо в частині забезпечення емоційного благополуччя, безпеки та стабільного розвитку наймолодших учасників освітнього процесу.

Отже, в умовах дії воєнного стану в Україні постає нагальна потреба у глибокому переосмисленні змісту, форм і методів виховання дітей раннього віку, спрямованих на збереження їхнього психоемоційного здоров'я, формування відчуття стабільності, безпеки та емоційної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливо зазначити, що сьогодні питання виховання дітей раннього віку в умовах воєнного стану є недостатньо вивченим у сучасній українській науковій літературі. Однак у працях низки дослідників розкриваються окремі аспекти цієї проблематики. Зокрема, науковці І. Апрелева, С. Бурсова, Т. Гурковська, О. Дурманенко, І. Купіна, О. Мойзріст, Л. Соловійова, Н. Фроленкова, О. Шикиринська, О. Шадюк, М. Щербакова у своїх роботах розглядають різні напрями адаптації дітей раннього віку до освітнього процесу в закладах дошкільної освіти в умовах воєнного стану.

Особливості сенсорного виховання дітей раннього віку в умовах війни в Україні досліджували В. Турбарова та В. Горшкова (2023). У своїй роботі авторки акцентують увагу на тому, що негативний травматичний досвід, отриманий дитиною внаслідок збройного конфлікту, може ускладнювати формування сенсорної сфери та спричиняти соціально-психологічні проблеми у подальшому розвитку. Результати проведеного дослідження

засвідчують, що сенсорний розвиток дітей, які залишаються в Україні та мають змогу відвідувати заклади дошкільної освіти в очному форматі, вищий, ніж у дітей, що навчаються дистанційно або перебувають за межами країни без належної фахової педагогічної підтримки. Згідно з науковими поглядами, якість освітнього середовища, форма організації навчання, а також наявність професійної педагогічної допомоги є ключовими чинниками, які впливають на розвиток сенсорного сприймання та формування сенсорних еталонів у дітей віком від народження до трьох років. Саме ці компоненти визначають ефективність сенсорного виховання в умовах воєнного стану і вимагають особливої уваги з боку освітньої політики та практики (Турбарова, 2025, с. 80).

Науковці І. Деснова, Л. Зданевич, І. Коновальчук, К. Крутий та О. Негрій (2025) дослідили моделі педагогічної підтримки дітей раннього та дошкільного віку, які зазнали впливу надзвичайних ситуацій, зокрема зумовлених воєнними діями. Згідно з результатами їхнього дослідження, ефективні моделі педагогічної підтримки ґрунтуються на системному та особистісно орієнтованому підходах, інтегруючи інноваційні методи взаємодії з дитиною та на активному залученні батьків до процесу відновлення та соціалізації дитини (Nehrii..., 2025, с. 283).

Важливий внесок у розкриття проблематики зробили також О. Половіна та М. Науменко (2025), які у статті «Педагогічний патронаж сімей з дітьми раннього віку в умовах соціально-політичної кризи» обґрунтовують необхідність педагогічного патронажу як системної форми підтримки сімей у кризових умовах. Вони визначають, що українська сім'я, як ключовий соціальний інститут, у період війни потребує не лише психологічної, а й педагогічної допомоги, спрямованої на створення безпечного середовища для дитини раннього віку. Згідно з результатами їхнього емпіричного дослідження, лише 27% батьків мають високий рівень сформованості навичок підтримки безпеки дитини раннього віку, тоді як більшість (42%) виявляють середній, а 31% – низький рівень. Такий розподіл, засвідчує потребу у впровадженні системного педагогічного патронажу, який передбачає психосоціальну підтримку родини, просвітницьку діяльність та координацію взаємодії закладів дошкільної освіти з іншими соціальними інституціями (Половіна, & Науменко, 2025, с. 86).

Узагальнюючи наведене, можна зазначити, що сучасні наукові підходи сходяться в одному: ефективне виховання дітей раннього віку в умовах воєнного стану потребує тісної взаємодії

сім'ї, педагогів, держави, громадського сектору а також застосування особистісно- та сімейно-орієнтованих моделей підтримки, спрямованих на збереження психоемоційного благополуччя дитини раннього віку.

Формулювання цілей статті. Мета статті – проаналізувати основні виклики у вихованні дітей раннього віку в умовах воєнного стану в Україні, визначити вплив воєнних дій на психоемоційний розвиток дітей, охарактеризувати адаптаційні стратегії у сімейному та педагогічному вихованні, а також окреслити перспективи вдосконалення виховного процесу в кризових умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час воєнного стану в Україні, що триває з 2022 року, мільйони українських родин були змушені залишити свої домівки та адаптуватися до нових, часто вкрай нестабільних умов життя. Багато сімей опинилися позбавленими доступу до якісної освіти, медичних послуг і елементарних гарантій безпеки, що негативно вплинуло на процес виховання дітей раннього віку.

Діти раннього віку (від одного до трьох років) перебувають у критичному періоді психоемоційного та сенсорного розвитку, що вимагає від дорослих забезпечення стабільності, емоційної підтримки та безпосереднього близького контакту. Проте реалії воєнного стану – евакуація, вимушене переселення, втрата близьких, руйнування соціальних зв'язків і звичного ритму життя, суттєво ускладнюють реалізацію базових виховних потреб. Масштабні руйнування інфраструктури, знищення соціального простору, постійна загроза життю та обмеженість базових ресурсів позбавляють дітей раннього віку відчуття стабільності і безпеки, що є критичними чинниками їхнього гармонійного розвитку. У зв'язку з цим виникає необхідність адаптації виховних практик, спрямованих на створення умов, що підтримують психоемоційне благополуччя дитини, забезпечують сталість режиму і формують безпечне середовище навіть у кризових обставинах.

Перед тим, як перейти безпосередньо до розгляду особливостей виховання дітей раннього віку в умовах воєнного стану, варто окреслити теоретичне підґрунтя і надати чітке визначення поняттю «виховання».

Згідно з Енциклопедією Сучасної України, виховання – це вплив суспільства на особистість, яка розвивається; спеціально організований і науково інструментований процес створення умов для розвитку особистості. У широкому розумінні виховання – це соціалізація, тобто процес формування інтелектуальних, фізичних і духовних сил підростаючого покоління. Як

педагогічна категорія, виховання є цілеспрямованою діяльністю, спрямованою на формування системи якостей особистості, поглядів і переконань відповідно до виховних суспільних ідеалів (*Енциклопедія...*, 2005).

Підкреслимо, що виховання в ранньому віці має особливе значення, адже саме в цей період закладаються основи психоемоційного здоров'я, сенсорного розвитку і соціальної взаємодії дитини. Водночас виховання дітей раннього віку в умовах воєнного стану в Україні розглянемо, як складний багатогранний процес, що потребує системного підходу до забезпечення їхнього психоемоційного благополуччя, розвитку сенсорної сфери та формування безпечного освітнього середовища. Одним із ключових чинників ефективного виховання в таких умовах визначимо як підтримку стабільності та безпеки в повсякденному житті дитини, що включає збереження режиму, рутинних практик та емоційної підтримки.

Варто зауважити, що виховання дітей раннього віку в умовах воєнного стану в Україні стикається з низкою суттєвих викликів, що ускладнюють створення сприятливих умов для гармонійного розвитку дитини. Серед основних проблем виокремимо:

1. Психоемоційний стрес у батьків і дітей.

Родини, які перебувають у стані психоемоційного виснаження, часто втрачають здатність стабільно реагувати на потреби дитини, що, у свою чергу, призводить до посилення ризиків емоційної дезадаптації, підвищеної тривожності та уповільнення психоемоційного розвитку дітей. Науковець О. Семенов у своїх наукових дослідженнях акцентує увагу на проблемі емоційної безпеки дітей раннього та дошкільного віку, народжених у період 2016–2022 років, які зазнали подвійного впливу – епідемії COVID-19 та військової агресії РФ в Україні. Він підкреслює, що в складних соціальних умовах батьки та педагоги не можуть забезпечити емоційного захисту дитини.

Базовою особливістю дітей раннього віку за О. Семеновим, у ситуації емоційної небезпеки (під час воєнного стану) є специфічна форма емоційної реактивності – мимовільна, блискавична та з високим емоційним тонусом. Негативні емоції таких дітей проявляються амбівалентно: вони є інтенсивними, але водночас короткотривалими та локалізованими. Тому робота з дітьми раннього віку в процесі виховання має враховувати ці вікові особливості, забезпечуючи м'яке емоційне переключення й адаптацію до змін.

Беручи до уваги наукові погляди О. Семенова щодо емоційної безпеки дітей раннього віку в умовах воєнного стану, вбачаємо особливу цінність у запропонованих ним практичних порадах для батьків і педагогів. Науковець підкреслює, що дієвим інструментом стабілізації емоційного стану є постійна присутність і тактильна близькість дорослого, яка допомагає дитині відчувати безпеку та важливість. Водночас він застерігає від критики емоційних реакцій дітей, наголошуючи на важливості емпатійного прийняття страхів і тривожності, навіть якщо вони здаються дорослим перебільшеними чи необґрунтованими. Крім того, він радить уникати порівнянь дитини з іншими (особливо з братами і сестрами), організовувати спільну творчу діяльність, ігри та проєктивні методики, які сприяють емоційному розвантаженню. Важливим аспектом є також контроль інформаційного середовища дитини – зменшення впливу дорослого негативного контенту та забезпечення позитивного емоційного фону (Семенов, 2022. с. 268).

Отже, використання зазначених рекомендацій, що ґрунтуються на глибокому розумінні вікових психологічних особливостей дитини раннього віку та реалій повсякденного життя в умовах воєнної нестабільності, є ключовим чинником у подоланні викликів виховання. Вони спрямовані на пом'якшення проявів емоційної тривожності, а також на формування довірливого, стабільного й безпечного середовища. Саме таке середовище створює необхідні умови для повноцінного психоемоційного розвитку дитини раннього віку, забезпечуючи їй опору і підтримку у складних обставинах.

2. Відсутність стабільного соціального та освітнього середовища. Руйнування інфраструктури, зокрема закладів дошкільної освіти, центрів розвитку дітей та соціальних інституцій, у поєднанні з масовими переселеннями, значно ускладнюють створення сталого соціального й освітнього середовища для дітей раннього віку. Втрата звичних режимів, рутинних практик і соціальних зв'язків створює додатковий стрес для дитини, адже саме стабільність і передбачуваність є основою її психоемоційного комфорту і розвитку.

Особливу стурбованість викликає зменшення кількості вихованців у закладах дошкільної освіти, що супроводжується скороченням самої мережі таких закладів. Згідно з дослідженням Education.ua, спостерігається стійка тенденція до зниження охоплення дітей дошкільною освітою. Так, відповідно до даних Держстату, у 2021 році заклади дошкільної освіти відвідували 1,1 млн дітей, тоді як у 2023 році – лише 861,5 тис. Це на

33,2% менше, ніж у 2021 році. При цьому, станом на 1 червня 2024 року в Україні функціонують 11 918 закладів дошкільної освіти (у порівнянні з 13 452 у 2023 році), з яких: 8665 закладів працюють у традиційному (очному) форматі, обслуговуючи 564 806 дітей; 1933 заклади реалізують дистанційну форму навчання (106 696 вихованців); 1320 – працюють у змішаному форматі (83 424 дитини).

Однак укриття має лише 8 181 садочок, що становить 69% від загальної кількості функціонуючих закладів. Це означає, що значна частина закладів дошкільної освіти не відповідає базовим вимогам безпеки, що є критично важливим в умовах воєнного стану. Відсутність облаштованих укриттів обмежує можливість повноцінного функціонування ЗДО, знижує рівень довіри батьків до системи освіти та змушує їх відмовлятися від відвідування садочків, навіть у відносно безпечних регіонах.

Відсутність повної й актуальної статистики за 2025 рік лише поглиблює складність у плануванні й оцінці ефективності дошкільної освітньої політики. Така ситуація створює серйозні перешкоди для забезпечення рівного доступу до якісної дошкільної освіти, особливо в умовах воєнного стану, коли стабільне освітнє середовище стає критично необхідним для дітей раннього віку.

Враховуючи вищезазначену інформацію, рекомендуємо створювати структуроване виховне середовище навіть у тимчасових умовах (укриттях, евакуаційних пунктах, прихистках) з урахуванням особливостей дітей раннього віку. Зокрема, доцільно:

- організовувати регулярні ігрові та навчальні активності, що відповідають віковим потребам (наприклад, сенсорні ігри з природними матеріалами, пальчикові ігри, читання казок, спів дитячих пісень, прості пізнавальні завдання у формі гри);
- дотримуватися сталого розпорядку дня, включаючи прийоми їжі, відпочинок, прогулянки та гри (наприклад, ранковий ритуал привітання, час для вільної гри, тиха година навіть в укритті, щоденне повторення знайомих рутинних дій у визначений час);
- підтримувати соціальні зв'язки дитини з іншими дітьми й дорослими через мікрогрупи або онлайн-формати, за можливості (наприклад, щоденні групові ігри з невеликою кількістю дітей, спілкування з рідними по відеозв'язку, онлайн-зустрічі з вихователем, групове читання або спів);
- забезпечити педагогів і батьків методичними матеріалами та психолого-педагогічною підтримкою для організації виховного

процесу в кризових умовах (наприклад, короткі відео-інструкції з організації занять, роздаткові матеріали для роботи в укриттях, пам'ятки з емоційного супроводу дитини, контакти кризових психологів, онлайн-консультації для батьків).

Таким чином, подолання виклику нестабільності соціального та освітнього середовища можливе лише за умови системної адаптації виховних підходів, які орієнтуються на збереження сталості, безпеки та емоційного комфорту дитини. Особливо важливо – це в ранньому віці, коли кожна дія дорослого має глибокий вплив на розвиток емоційного інтелекту, навичок саморегуляції та базової довіри до світу.

3. *Обмежений доступ до медичних і психологічних послуг.* В умовах воєнного стану в Україні доступність якісної медичної допомоги, зокрема профілактичних оглядів, консультацій вузьких спеціалістів (неврологів, логопедів, психіатрів, отоларингологів тощо), а також психотерапевтичної підтримки, значно знизилася. Особливо критичним це є для дітей раннього віку, оскільки саме в цей період закладаються основи фізичного, психоемоційного та мовленнєвого розвитку, і будь-які порушення, залишені без своєчасного втручання, можуть мати довготривалі наслідки.

Через переміщення населення, руйнування або перепрофілювання медичних закладів, нестачу кваліфікованих фахівців та перевантаженість медичної системи, значна кількість дітей раннього віку не проходить обов'язкових оглядів у визначені вікові періоди. У результаті порушення сенсорного розвитку, затримка мовлення, труднощі з адаптацією, поведінкові або емоційні розлади залишаються непоміченими або не отримують належної корекції.

Зазначимо, що особливо уразливими є діти раннього віку, які зазнали впливу травматичних подій – втрати близьких, евакуації, проживання у бомбосховищах чи тимчасових притулках. Для них характерне формування синдрому хронічного стресу, який може проявлятися у вигляді нічних страхів, плаксивості, агресивності, замкненості, порушення сну чи апетиту. У звичайних умовах така симптоматика потребує участі дитячого психолога або психотерапевта, проте в умовах війни родини часто залишаються наодинці з цими проблемами. Крім того, відсутність доступу до консультативної підтримки для батьків знижує їхню здатність адекватно реагувати на поведінкові сигнали дитини, особливо якщо мова йде про первинне батьківство. У таких умовах

значно зростає ризик емоційного вигорання дорослих і погіршення якості виховної взаємодії, що в свою чергу негативно впливає на розвиток дитини.

У відповідь на зазначений виклик рекомендуємо:

- забезпечити мобільний або дистанційний доступ до медичних і психологічних консультацій, зокрема через онлайн-платформи (наприклад, «Телемедицина для дітей», «Платформа підтримки батьків»), мобільні бригади (виїзди дитячих лікарів і психологів у місця компактного проживання ВПО, евакуаційні центри, укриття);
- розширити програму раннього втручання, яка дозволяє виявляти ризики затримок розвитку ще на ранніх етапах (наприклад, впровадження скринінгових обстежень розвитку дітей від 6 місяців до 3 років, консультації фахівців раннього втручання безпосередньо в громадах або онлайн);
- підготувати батьків і педагогів до розпізнавання ознак емоційної дезадаптації, надавши їм базові інструменти підтримки (наприклад, інструкції щодо спостереження за поведінкою дитини, списки тривожних симптомів, як-от раптова замкненість, агресивність, порушення сну та прості методи емоційної регуляції: «дихання метелика», «малювання емоцій», обійми як спосіб заспокоєння);
- створювати партнерські моделі взаємодії між закладами освіти та медичними установами, що дасть змогу оперативніше реагувати на потреби дітей у складних умовах (наприклад, домовленості між ЗДО та дитячими поліклініками про періодичні обстеження, залучення дитячих психологів до команд супроводу в освітньому середовищі, створення міжвідомчих мобільних груп підтримки).

Таким чином, подолання обмеженого доступу до медичних і психологічних послуг є невід'ємною частиною ефективного виховання дітей раннього віку в умовах воєнного стану, адже здоров'я, емоційний стан і розвиток дитини – це взаємопов'язані складові, які потребують комплексного підходу та безперервної підтримки.

4. *Погіршення фізичних умов життя, як бар'єр для повноцінного виховання дітей раннього віку.* В умовах воєнного стану значна кількість родин із дітьми раннього віку стикається з суттєвим погіршенням фізичних умов життя. Серед основних проблем: відсутність якісного харчування,

обмежений доступ до безпечного та теплового житла, проблеми з гігієною, нестача одягу, засобів гігієни та базових санітарних умов. Ці фактори безпосередньо впливають не лише на фізичне здоров'я дитини, а й на її емоційний стан, поведінку та здатність до навчання й соціалізації, особливо у віці до 3 років, коли відбувається інтенсивний розвиток мозку, сенсорних систем та базових психоемоційних реакцій.

Згідно з пірамідою потреб А. Маслоу, фізіологічні потреби (харчування, сон, безпека, тепло) є основою для задоволення потреб вищого рівня – у любові, спілкуванні, самовираженні та навчанні. Якщо базові умови не задоволені, дитина не може повноцінно включитися в освітній процес, брати участь в ігровій або комунікативній діяльності, оскільки її увага та енергія сконцентровані на елементарному виживанні.

Для дітей раннього віку фізичний дискомфорт (голод, холод, перевтома, брак сну або чистоти) часто проявляється у вигляді підвищеної дратівливості, емоційної нестабільності, зниженням пізнавальної активності та затримками у розвитку мови, моторики, емоційного реагування. У таких умовах виховання втрачає свою ефективність, адже будь-яка педагогічна взаємодія потребує спокійного, захищеного й стабільного середовища.

У відповідь на зазначений виклик рекомендуємо:

- забезпечувати дітей мінімальними базовими потребами, що включають доступ до їжі, води, тепла, гігієни (наприклад, створення дитячих гігієнічних куточків у пунктах допомоги ВПО, мобільних центрів підтримки матерів із дітьми);
- організовувати мобільні простори для відпочинку, сну, ігор та навчання, навіть у тимчасових притулках (зони з килимками, книгами, м'якими іграшками, елементарним освітнім матеріалом);
- надавати гуманітарну допомогу сім'ям з дітьми раннього віку, орієнтовану не лише на виживання, а й на підтримку виховання (набір ігор, розвивальних матеріалів, дитячих книжок, одягу тощо);
- готувати волонтерів і педагогів до роботи з дітьми в умовах фізичного дискомфорту, навчаючи адаптивним підходам до гри, навчання та комунікації в нестабільному середовищі.

У контексті подолання зазначених викликів варто також звернути увагу на методичні рекомендації А. Скоробогатової «Рекомендації щодо здійснення дошкільної освіти на період воєнного стану» (2024). Вона підкреслює, що в

умовах війни діти належать до найвразливішої категорії населення, оскільки перебувають у тривалому стресовому стані, позбавлені нормальних умов для розвитку, виховання та соціалізації.

У своїх рекомендаціях А. Скоробогатова окреслює низку критично важливих орієнтирів для організації освітнього процесу, серед яких особливо актуальними для виховання дітей раннього віку є: гуманістичний підхід, що передбачає повагу до внутрішнього світу дитини, емпатію та розуміння її потреб; теорія природовідповідності, яка акцентує увагу на необхідності збереження природних задатків і можливостей дитини, без штучного нав'язування дорослих очікувань; використання казкотерапії, гри, творчості як засобів підтримки емоційного стану дитини; психолого-педагогічна підтримка не лише дітей, а й батьків та педагогів, які виконують роль посередників у забезпеченні сталого розвитку в нестабільних умовах.

Крім того, автор наголошує на важливості психологічної та методичної підтримки педагогічних працівників, які працюють з наймолодшими дітьми; адаптації форм виховної взаємодії до реалій війни, не порушуючи основних принципів розвитку дитини раннього віку; спільної відповідальності держави, родини, громади й фахової спільноти у створенні умов для збереження дошкільної освіти як безпечного простору турботи та розвитку. Таким чином, рекомендації А. Скоробогатової пропонують практичне, теоретично виважене підґрунтя для розробки адаптивних моделей виховання дітей раннього віку в умовах воєнного стану (Скоробогатова, 2024).

Висновки. Отже, виховання дітей раннього віку в умовах воєнного стану в Україні є надзвичайно складним і багатограним процесом, що вимагає системного підходу та інтеграції педагогічної і психосоціальної підтримки. Воєнні дії суттєво впливають на психоемоційний розвиток дітей, створюючи додаткові виклики для сімей і педагогів у забезпеченні безпеки, стабільності та гармонійного розвитку дитини. Як показують результати сучасних досліджень, важливою є активна участь батьків у виховному процесі, а також впровадження педагогічного патронажу, який включає психосоціальну підтримку родини, просвітницьку діяльність та координацію з освітніми і соціальними інституціями.

Особливу увагу слід приділяти формуванню безпечного середовища та збереженню режиму, що сприяє емоційній стабільності дитини, враховуючи специфіку її емоційної реактивності в кризових обставинах. Водночас важливою є системна робота з подолання психоемоційного

стресу як у дітей, так і у їхніх батьків, що сприятиме оптимальній соціалізації та адаптації дітей раннього віку в умовах війни.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою і впровадженням інноваційних педагогічних моделей, які максимально враховують специфіку воєнного часу та потреби дітей раннього віку і родин у кризових ситуаціях. Необхідно також глибше вивчати ефективність

різних форм педагогічного патронажу, методів психоемоційної підтримки та інтеграції міжвідомчих сервісів у процес виховання. Особливу увагу варто приділити створенню практичних рекомендацій для педагогів і батьків щодо адаптації виховних практик, які б сприяли формуванню стійкості, розвитку навичок емоційної саморегуляції та зміцненню родинних ресурсів у воєнних умовах.

Список використаних джерел

- Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). (2021). Нова редакція. 2021. URL: <http://surl.li/ltlnuh>
- Бурсова, С. (2024). Підготовка майбутніх вихователів до організації процесу адаптації дітей до ЗДО в умовах воєнного стану. *Якість підготовки вихователів закладів дошкільної освіти: виклики сьогодення*. С. 47–49. URL: <http://ir.dspu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4188/1/%D0%91%D0%A3%D0%A0%D0%A1%D0%9E%D0%92%D0%90-47-49.pdf>
- Гурковська, Т. Л., & Соловйова, Л. І. (2023). *Педагоги та батьки: точки дотику для активної співпраці*. Київ: ІП НАПН України. 135 с.
- Дурманенко, О. Л. (2022). *Освітня діяльність у групах раннього віку: навч.-метод. посіб.* Луцьк: ФОП Мажула Ю. М. 188 с.
- Енциклопедія Сучасної України. (2005). URL: <https://esu.com.ua/article-34236>
- Закон України «Про дошкільну освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР). (2024). № 42, ст. 258). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>
- Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (Відомості Верховної Ради (ВВР). (2015). № 28, ст. 250). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
- Половіна, О., & Науменко, М. (2025). Педагогічний патронаж сімей з дітьми раннього віку в умовах соціально-політичної кризи. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 43 (1), 86–93. <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2025.4311>
- Семенов, О. С., & Онищук, В. Ф. (2018). Родина учасника бойових дій як об'єкт педагогічної взаємодії вихователя дошкільного навчального закладу. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Педагогічні науки»*. 1, 171–178.
- Скоробогатова, А. О. (2024). *Рекомендації щодо здійснення дошкільної освіти на період воєнного стану*. URL: <https://vseosvita.ua/library/rekomendatsii-shchodo-zdiisnennia-doshkilnoi-osvity-na-period-voiennoho-stanu-840177.html>
- Турбарова, А. В. (2023). Особливості сенсорного виховання дітей раннього віку в умовах війни в Україні. *Інноваційна педагогіка*. 1 (62), 80–86.
- Шадюк, О. І. (2025). Педагогічні умови адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО в умовах воєнного стану. *Наукові записки Укр. держ. університету імені Михайла Драгоманова. Серія: Педагогічні науки: збірник наукових статей. М-во освіти і науки України, УДУ імені Михайла Драгоманова*. Київ: «Гельветика». CLIX (159), 139–146.
- Nehrii O., Kruty K., Desnova I., Zdanevych L. & Konovalchuk I. (2025). Models of Pedagogical Support for Early and Preschool-Aged Children Affected by Emergencies: Global Perspectives and Adaptation for Ukraine. *Journal of Curriculum and Teaching*, Vol. 14, No. 1, 2025. P. 283-302.

References

- Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (Derzhavnyi standart doshkilnoi osvity). Nova redaktsiia. 2021. URL: <http://surl.li/ltlnuh> [in Ukrainian]
- Bursova S. (2024). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv do orhanizatsii protsesu adaptatsii ditei do ZDO v umovakh voiennoho stanu. *Yakist pidhotovky vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity: vyklyky sohodennia*. S. 47-49. URL: <http://ir.dspu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4188/1/%D0%91%D0%A3%D0%A0%D0%A1%D0%9E%D0%92%D0%90-47-49.pdf> [in Ukrainian]
- Hurkovska T. L., Soloviova L. I. (2023). *Pedahohy ta batky: tochky dotyku dla aktyvnoi spivpratsi*. Kyiv: IP NAPN Ukrainy. 135 s. [in Ukrainian]
- Durmanenko O. L. (2022). *Osvitnia diialnist u hrupakh rannoho viku*. [Tekst]: navch.-metod. posib. Luts'k: FOP Mazhula Yu. M. 188 s. [in Ukrainian]
- Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy. URL: <https://esu.com.ua/aricle-34236> [in Ukrainian]
- Zakon Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu» (Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2024, № 42, st. 258). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text> [in Ukrainian]
- Zakon Ukrainy «Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu» (Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2015, № 28, st. 250). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian]
- Polovina O., Naumenko M. (2025). *Pedahohichni patronazh simej z ditmy rannoho viku v umovakh sotsialno-politychnoi kryzy*. *Pedahohichna osvita: Teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika*, 43 (1) S. 86-93. <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2025.4311> [in Ukrainian]
- Semenov O. S., Onyshchuk V. F. (2018). *Rodyna uchashnyka boiovykh dii yak obiekt pedahohichnoi vzaiemodii vykhovatelja doshkilnoho navchalnoho zakladu*. *Naukovyi visnyk Shchidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seriiia «Pedahohichni nauky»*. № 1. S. 171-178. [in Ukrainian]
- Skorobohatova A. O. (2024). *Rekomendatsii shchodo zdiisnennia doshkilnoi osvity na period voiennoho stanu*. URL: <https://vseosvita.ua/library/rekomendatsii-shchodo-zdiisnennia-doshkilnoi-osvity-na-period-voiennoho-stanu-840177.html> [in Ukrainian]
- Turubarova A. V. (2023). *Osoblyvosti sensornoho vykhovannia ditei rannoho viku v umovakh viiny v Ukraini*. A. V. Turubarova, H. V. Horshkova. *Innovatsiina pedahohika*. Vyp. 62, T. 1. S. 80-86. [in Ukrainian]
- Shadiuk O. I. (2025). *Pedahohichni umovy adaptatsii ditei rannoho viku do umov ZDO v umovakh voiennoho stanu*. *Naukovi zapysky [Ukr. derzh. universytetu imeni Mykhaila Drahomanova]. Seriiia: Pedahohichni nauky: [zbirnyk naukovykh statei] / M-vo osvity i nauky Ukrainy, UDU imeni Mykhaila Drahomanova; upor. L. L. Makarenko*. Kyiv: «Helvetyka», Vyp. SLIX (159). S. 139-146. [in Ukrainian]

Nehrii O., Kruty K., Desnova I., Zdanevych L. & Konovalchuk I. (2025). Models of Pedagogical Support for Early and Preschool-Aged Children Affected by Emergencies: Global Perspectives and Adaptation for Ukraine. Journal of Curriculum and Teaching, Vol. 14, No. 1, 2025. R. 283-302. [in English]

Відомості про авторів:
Жейнова Світлана Сергіївна
spdo@ukr.net

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
Наукове Містечко, вулиця, 59, Запоріжжя,
Запорізька обл., 69000, Україна

Солонська Альона Артурівна
Solonska_Alona@mspu.edu.ua

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
Наукове Містечко, вулиця, 59, Запоріжжя,
Запорізька обл., 69000, Україна

doi: 10.33842/22195203-2025-35-136-167-174

Матеріал надійшов до редакції 26. 10. 2025 р.
Прийнято до друку 18. 11. 2025 р.

Information about the authors:
Zheinova Svitlana Serhiivna
spdo@ukr.net

Bogdan Khmelnytsky Melitopol State
Pedagogical University
Scientific Town, Street 59, Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

Solonska Alona Arturivna
Solonska_Alona@mspu.edu.ua

Bogdan Khmelnytsky Melitopol State
Pedagogical University
Scientific Town, Street 59, Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

doi: 10.33842/22195203-2025-35-136-167-174

Received at the editorial office 26. 10. 2025.
Accepted for publishing 18. 11. 2025.